

DOI 10.36074/09.10.2020.v3.17

ГОТОВНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Стрельбицька Світлана Михайлівна

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри психіатрії, наркології та психології
Одеський національний медичний університет

УКРАЇНА

Особливості сучасної економічної і соціальної ситуації через пандемію коронавірусу COVID-19, прискорили необхідність форсованої модернізації системи вищої освіти України з тим, щоб вона стала більш динамічною, конкурентоспроможною та легко адаптованою до сучасних реалій. Екстрений та вимушений перехід освітнього процесу в умовах пандемії в дистанційний формат має суттєві відмінності і формує запит на оцінку готовності закладів вищої освіти, викладачів та студентів до реалізації навчання в нових умовах. Заклади вищої освіти змушені працювати зі студентами дистанційно з метою зниження ризиків поширення коронавірусу, у зв'язку з цим одним із найважливіших завдань в сучасній освіті постає готовність викладачів до реалізації в освітньому процесі дистанційного навчання, і оволодіння відповідними професійними компетенціями та компетентностями.

Проблемі дистанційної освіти присвятили свої праці А. Алексюк, В. Биков, П. Воловик, Ю. Жук, В. Колос, В. Кухаренко, І. Підласий, С. Мигович, В. Олійник, О. Овчарук, О. Собаєва та ін.. Відтак, принципи дистанційного навчання були визначені та проаналізовані у роботах F. Vodendorf, H. Dichanz, O. Андреева, В. Бикова, І. Булах, С. Коргут, Л. Ляхоцької, М. Михальченко; психолого-педагогічні аспекти дистанційного навчання досліджують J. Kettunen, H. Lobin, P. Гуревич, О. Кареліна, В. Кухаренко, В. Олійник, О. Пінчук, С. Сисоєва; теоретико-методичні засади дистанційного навчання у закладах вищої освіти на основі системного підходу обґрунтовано Т. Коваль, Л. Романишиною, П. Стефаненком; проблемою впровадження технологій дистанційного навчання займалися J. Adams, В. Eckert, G. Норре, В. Ващенко, Ю. Триус, Б. Шуневич; питання підготовки викладачів до організації дистанційного навчання в закладах освіти вивчалась Ю. Богачков, Н. Жевакіною, С. Калашніковою, Є. Полат, Ж. Талановою, О. Царенко тощо. Проте, до сих пір, залишається недостатньо науково обґрунтованою проблема готовності учасників дистанційного процесу навчання у ЗВО. Один з аспектів досліджуваної нами проблеми полягає в з'ясуванні суті готовності викладачів до реалізації дистанційного навчання в освітньому просторі закладу вищої освіти.

Дистанційне навчання передбачає гнучке поєднання інтенсивної та контрольованої самостійної роботи студентів з освоєння навчальних матеріалів, оформлених у вигляді кейса або виставлених у мережі, і систематична взаємодія з викладачем при максимальному використанні можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Як видно, одним із головних компонентів системи дистанційного навчання є викладач, який здійснює методичну та організаційну допомогу студентам в рамках конкретної програми дистанційного навчання. Відтак, у теорії і практиці педагогіки вищої

школи існує положення, яке має безумовне право іменуватися аксіоматичним, а саме, ключовою фігурою, яка безпосередньо впливає на якість навчання у ЗВО, служить викладач. Саме на нього лягає колосальна відповідальність з підготовки студентів майбутніх фахівців в інформаційно-освітньому середовищі. Викладач є найважливішим системоутворюючим компонентом системи навчання та особистістю, яка за змістом професійної діяльності володіє певним комплексом професійно-важливих якостей, знань, умінь та навичок. Саме викладач виступає найважливішою ланкою, що забезпечує ефективність і якість навчального процесу. Зокрема, з впровадженням дистанційних освітніх технологій в навчальний процес, змінюється його професія, структура, зміст і якість всієї освіти.

Викладача в системі дистанційного навчання називають тьютором, фасилітатором, координатором, консультантом, наставником тощо, який виконує навчально-методичну підготовку і проводить групові тьюторіали, проектує навчальний процес, поєднуючи різні підходи до інноваційних технологій навчання, надає допомогу у виконанні атестаційних робіт, перевіряє та оцінює їх; проводить консультації та надає іншу психологічну та педагогічну підтримку, а також індивідуальну допомогу студентам ЗВО у вирішенні проблем, пов'язаних з процесом навчанням [2].

Реалізація викладачем дистанційного навчання здійснюється в кілька етапів.

На першому етапі відбувається планування і підготовка, яка складається з діагностики потреб студентів в супроводі і підтримці, визначенні вихідного рівня їх знань і умінь та підготовки пакету навчально-методичних матеріалів. Другий етап – власне супровід, який полягає в поглибленні знань, розвитку навичок і вмінь студентів, консультування їх з конкретних проблем, надання їм інформаційної та аналітичної підтримки, організації інформаційного обміну і контактів між студентами, актуалізацію внутрішніх сил і резервних можливостей студентів. Останній етап полягає у використанні результатів навчання і підсумковому аналізі та передбачає закріплення засвоєних знань, набутих навичок і вмінь, розвиток досвіду вирішення професійних завдань, відстеження успіхів і змін студентів та підсумкову оцінку ефективності процесу супроводу [3].

Важливо відзначити, що викладач реалізуючи дистанційне навчання, працює в особливому порівняно з традиційним навчанням психологічному просторі, а саме віртуальному, при мережевому навчанні з використанням наступних програмних засобів: Skype, Viber, Zoom, Microsoft Teams, TrueConf Server, OpenMeetings, DimDim, WebTutor, eFront, REDCLASS Learning, Moodle, eLearning, де спілкування реалізується за допомогою веб-чатів, вебінарів, веб-семініарів, відеоконференцій, телеконференцій тощо [4]. Крім того, певний вплив на діяльність викладача, який реалізує дистанційне навчання, надає необхідність використання комп'ютера або іншого девайсу для спілкування, організації і управління пізнавальною діяльністю студентів закладу вищої освіти на відстані. Зазначимо, при цьому у викладачів значно зростає емоційне та інтелектуальне навантаження. Тому особливого значення набуває готовність викладача до реалізації дистанційного навчання в умовах освітнього простору ЗВО. Оцінка і формування готовності до реалізації дистанційного навчання одне з найбільш актуальних завдань у сучасній психолого-педагогічній науці. При цьому аналіз досліджень показує, що єдиного розуміння готовності на сьогоднішній день немає. Існують різні підходи до самого поняття готовності, і, відповідно, різні способи її оцінки та формування.

У науковій літературі простежується кілька основних підходів до розробки проблем готовності: 1) готовність – особливий вид психічного стану, який займає проміжне положення між психічними процесами і психічними властивостями: набір характеристик особистості, таких як особистісні якості, риси, особливості тощо; 2) функціональний стан, психофізіологічне явище зі своїми закономірностями, які закладені в архітектурі особливої функціональної системи, який зі свого боку, є реакцією функціональних систем на зовнішні та внутрішні впливи, спрямованою на отримання корисного результату; 3) завжди носить не абстрактний, але виключно конкретний характер – як готовність до певного виду діяльності, особливо підкреслюється виняткова важливість мотиваційного компонента; 4) вперше розглядається не тільки власне психологічний, а й діяльнісний компонент готовності, в основі якого знаходиться образ структури дії [5].

Учені М. Дьяченко, Л. Кандилович визначають готовність як інтегративну якість особистості, яка включає знання, вміння, навички та настрої на конкретні дії [6]. Відтак, аналіз наукової літератури дозволив визначити готовність до реалізації дистанційного навчання як цілісний прояв особистості викладача закладу вищої освіти, що включає переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки, налаштованість на певну поведінку, а також здійснення викладацької діяльності в системі дистанційного навчання. Готовність до дистанційного навчання передбачає постійну спрямованість свідомості викладача на успішну реалізацію дистанційного навчання. Реалізація викладачем ЗВО дистанційного навчання містить в собі: 1) мотиви, спрямовані на усвідомлення завдань реалізації дистанційного навчання: розуміння сутності дистанційного навчання та усвідомлення викладачем необхідності впровадження в освітній процес дистанційного навчання; усвідомлення значущості набутих знань, умінь, навичок і необхідності безперервної самоосвіти та самовдосконалення для успішної педагогічної діяльності; ініціатива, зацікавленість, прагнення викладача до реалізації дистанційного навчання у ЗВО; бажання брати участь в науково-практичних конференціях, семінарах, публікувати науково-дослідницькі результати з проблем дистанційного навчання; 2) необхідні теоретичні та практичні знання: поняття дистанційного навчання, поняття дистанційної освіти, поняття технологій дистанційного навчання, моделі та характеристики дистанційного навчання, принципи роботи персонального комп'ютера, основні принципи роботи в глобальній мережі Internet, програмне забезпечення, загальні принципи функціонування телекомунікаційних систем, телекомунікаційний етикет, особливості організації та проведення теле- та відео конференцій, поняття інформаційно-освітнього середовища, особливостей організації заняття при дистанційному навчанні, стилів навчально-пізнавальної діяльності та особливостей засвоєння знань, умінь та навичок при дистанційному навчанні. особливостей організації самостійної роботи студентів при дистанційному навчанні; 3) професійні здібності, вміння і навички: вміння знаходити інформацію для організації навчального процесу; організувати дистанційне навчання; організувати навчально-пізнавальну діяльність, самостійну роботу та тестування студентів; вміння оцінювати навчальну діяльність студентів; 4) професійну діяльність з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: вміння використовувати різні засоби теле-, відео комунікацій, володіння прийомами організації спілкування учасників процесу дистанційного навчання; вміння організувати та провести дистанційну

конференцію, виступаючи в якості її модератора; вміння працювати з мережею Internet, підбирати і створювати цифрові освітні ресурси; вміння створювати дистанційні навчальні курси; 5) рефлексію: самооцінку, самоаналіз, які спрямовані на діагностику педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти, здатність до постійного самонавчання, здатність до прогнозування, вміння планувати свою роботу [7].

Зазначимо, що найбільш важливими професійно значущими якостями викладача дистанційного навчання є: 1) віртуальна комунікабельність (готовність і вміння за допомогою нових інформаційно-комунікаційних технологій і глобальної мережі Internet вести раціональну і відповідальну дискусію, що дозволяє відчувати присутність реальних людей в процесі віртуальної взаємодії, відсутність психологічних бар'єрів при взаємодії з персональним комп'ютером, віртуальної освітнім середовищем або в процесі віртуальної взаємодії); 2) гнучкість мислення (уміння знаходити нестандартні рішення навчальних завдань, доцільно варіювати способами дій і в умінні радикально змінити шлях вирішення проблеми); 3) доброзичливість; 4) інформаційна грамотність (функціональні знання та вміння, які потрібні для правильної ідентифікації інформації, необхідної для виконання завдання, вміння визначити свої інформаційні потреби, раціонально і ефективно шукати необхідну інформацію, організовувати та реорганізовувати її, інтерпретувати і аналізувати знайдену і витягнуту інформацію, оцінювати точність і надійність інформації, а також застосовувати інформацію відповідно до поставлених освітніми цілями певних результатів); 5) комп'ютерна грамотність; 6) винахідливість.

Основними методологічними принципами розуміння сутності готовності викладача закладу вищої освіти до реалізації дистанційного навчання є: діяльнісний принцип, який передбачає, що готовність викладача вищої школи виявляється в процесі професійної діяльності; її предметність знаходить вираз у результатах професійно-педагогічної діяльності викладача ЗВО, а також в результатах власного професійного розвитку; принцип динамічності, який відображає її процесуальність, тривалість, етапність; принцип детермінованості, згідно з яким на процес формування готовності викладача ЗВО впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники, причому внутрішня детермінація домінує над зовнішньою; принцип усвідомленості є наслідком вищезгаданих принципів і означає, що формування і розвиток готовності викладача до роботи в системі дистанційного навчання передбачає свідоме ставлення викладача як до процесу підготовки, так і до самої професійної діяльності, а також до себе як суб'єкта професійної діяльності.

Зазначимо, готовність викладачів до реалізації дистанційного навчання в освітньому просторі ЗВО розглядається науковцями в трьох аспектах:

- особистісна готовність (мотиваційна, морально-психологічна), яка передбачає гуманістичну професійну спрямованість, рівень загальної культури, соціальну зрілість, комунікативні якості тощо;
- теоретична готовність (педагогічна і професійна), яка передбачає володіння системою знань, володіння дослідним стилем, знання психології розвитку, володіння педагогікою вищої школи;
- технологічна (операційно-діяльнісна) готовність, яка передбачає вміння реалізовувати діагностичні, прогностичні, організаційно-комунікативні та інші функції, необхідні в системі дистанційного навчання [8].

Крім того, в науковій літературі деякі дослідники доповнюють компонентний склад ще кількома компонентами готовності викладачів ЗВО до реалізації дистанційного навчання: емоційно-вольовий – передбачає зосередження сил на вирішенні навчально-педагогічного завдання на основі дистанційного навчання, здатність подолати сумніви, страх та інші психологічні перешкоди, які заважають максимальному використанню дистанційного навчання; комунікативний – передбачає вміння створювати позитивний фон при роботі on-line та здійснювати індивідуальний підхід до студентів; вільне володіння прийомами і способами письмової комунікації; рефлексивний – полягає в адекватності самооцінки власних ідей, пропозицій, досвіду, безпосередньо діяльності в інформаційному середовищі з урахуванням думки студентів ЗВО.

На думку деяких учених, успішне формування готовності викладачів закладу вищої освіти до реалізації дистанційного навчання залежить від наявності та ступеня реалізації таких організаційно-педагогічних умов: сприяння щодо подолання викладачами психологічних бар'єрів до здійснення професійних обов'язків в системі дистанційного навчання; достатність матеріально-технічної бази, в якій повинні бути як технічні засоби: комп'ютер, модем, мережа, так і програмні: розвинутий мережевий простір, електронні підручники, система діагностики і контролю знань тощо; навчально-методичне забезпечення, яке складається з методики і рекомендацій роботи на основі дистанційного навчання, методів роботи в мережі, роз'яснень і вказівок про способи і критерії оцінки знань; забезпечення нормативно-правової підтримки з боку закладу вищої освіти, яке повинно перш за все включати рекомендації щодо визначення навчального навантаження викладача ЗВО для роботи в системі дистанційного навчання [8].

Сформованість рівня готовності до реалізації викладачем дистанційної освіти, оцінюється дослідниками за наступними критеріями і показниками: 1) організаційні – характеризують вміння організовувати зв'язок між учасниками процесу дистанційного навчання, використовувати елементи різних технологій дистанційного навчання, різні форми організації навчального процесу та методи навчання; 2) інформаційні – оцінюють вміння надавати своєчасну допомогу, консультувати з питань освоєння навчального курсу, відстежувати засвоєння студентами навчального матеріалу; 3) комунікативні – визначають вміння створювати позитивний емоційний фон при спілкуванні через комп'ютер, регулярно і постійно підтримувати зв'язок; 4) розвиваючі – враховують вміння активізувати пізнавальну діяльність і самостійну роботу студентів, в тому числі і на відстані, сприяти особистісному, творчому розвитку студентів [8].

Зазначимо, для формування готовності викладача для реалізації дистанційного навчання необхідно: 1) формувати мотивацію до реалізації дистанційного навчання; 2) включення в дистанційну освітню діяльність в якості студента для розуміння складнощів, які відчуває той, якого навчають на відстані, а також для усвідомлення ролі та функцій викладача дистанційного навчання; 3) підготовка до реалізації дистанційного навчання викладачем і складається з чотирьох етапів: планування, вибір, підготовка засобів реалізації ДО та прогнозування результату; 4) оцінка результату, для отримання об'єктивної відповіді необхідно проводити як внутрішню оцінку отриманого результату діяльності по реалізації дистанційного навчання, так і зовнішню (складається з відповідей учнів на запитання рефлексії); 5) післядія, яка полягає у коригуванні

діяльності з реалізації викладачем дистанційного навчання відповідно до отриманих результатів аналізу проведеного курсу дистанційного навчання.

Підсумовуючи, зазначимо, готовність викладачів закладу вищої освіти до реалізації дистанційного навчання є сукупністю професійно значущих знань, умінь і навичок, а також цілеспрямованим вираженням особистості, що включає внутрішні передумови до активної експлуатації дистанційного навчання в освітньому просторі. Особливостями діяльності викладача дистанційного навчання є методичний супровід навчально-пізнавальної діяльності студентів на протязі всього процесу навчання у закладі вищої освіти, за допомогою мережевого інструментарію інформаційно-освітнього середовища, своєчасного надання зворотного зв'язку на основі письмової комунікації та координація самостійної роботи студентів на відстані обумовлюють необхідність його спеціальної підготовки.

Підготовка викладачів до реалізації сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в педагогічному процесі сприяє модернізації української системи освіти в частині зміни технологій, методів і характеру діяльності викладачів і студентів, підвищуючи її конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми і тому, відповідно до сучасних тенденцій розвитку системи вищої освіти, відкривають нові можливості для подальших досліджень, а разом з тим ставить і ряд нових проблем, які потребують подальшого теоретичного і практичного дослідження.

Список використаних джерел:

- [1] Андреев, А. А. (2013) Интернет-технологии и модели обучения в среде Интернет. Москва: МИПК.
- [2] Андриющенко, Н. (2014) Дистанційне навчання в Україні: експерименти, напрацювання, перспективи. Вища школа. (5/6), 60-63.
- [3] Вайндорф-Сысоева, М. Е. (2020) Методика дистанционного обучения. Москва: Юрайт.
- [4] Вишнівський, В. В., Гніденко, М. П., Гайдур, Г. І. & Ільїн, О. О. (2014) Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів. Київ: ДУТ.
- [5] Громова, Т. В. (2007) Актуальные аспекты формирования профессиональной готовности преподавателя вуза к деятельности в системе дистанционного обучения. Самара: Глагол.
- [6] Муковіз, О. П. (2014) Підготовка викладача до організації дистанційного навчання в системі неперервної освіти вчителів початкової школи. Комп'ютер у школі та сім'ї. Київ.
- [7] Никуличева, Н. В. (2016) Внедрение дистанционного обучения в учебный процесс образовательной организации. Москва: Федеральный институт развития образования.
- [8] Халиков, А.А., Мусамедова, К.А. & Ибрагимова, О.А. (2017) Анализ методов дистанционного обучения и внедрения дистанционного обучения в образовательных учреждениях. Москва: Юрайт.